

való megjelenésükre is, sőt köznevesült származékaikat is számba veszik. Mindezekből látható és érzékelhető, hogy a tulajdonnevek kutatóinak mi mindenre kell tekintettel lenniük, jóllehet csak egy szófaji alkategória egyik részterületével foglalkoznak.

4. A névtár – nagyon helyesen, de a könyv alcímével ellentétben – a férfinevekkel kezdődik, amit az is indokol, hogy számos női név különböző nőnemű szuffixummal keletkezett, a latin és a francia *-ina*, *-ine* végződések elterjedésével pedig elvileg minden férfinévből alkotható női név. Legjobb tudomásom szerint a frízeknél fordul elő, hogy női névből is képeznek férfinevet (vö. A. BACH, *Deutsche Namenkunde*. Heidelberg, 1952. 1: 88. §).

A kötetet záró irodalomjegyzék, forrásjegyzék, a keresztnévek naptára, statisztikák, ábrajegyzék, valamint a mutató kellően eligazítják az érdeklődőket részben e kézikönyv használatakor, részben pedig további ismereteik gyarapításában.

Aligha kétséges, hogy ez a Tinta Könyvkiadótól immár megszokott csinos kiállítású mű, a „Keresztnévek enciklopédiája” sikerkönyv lesz, nemcsak becses tartalma, hanem közérthető, olvasmányos, szép stílusa miatt is, amit akár egy ültő helyben is végig lehet olvasni.

ÖRDÖG FERENC

**HAJDÚ MIHÁLY: CSALÁDNEVEK ENCIKLOPÉDIÁJA
LEGGYAKORIBB MAI CSALÁDNEVEINK
A Magyar Nyelv Kézikönyvei XVII.
Tinta Kiadó, Budapest, 2010. 551 lap**

1. Alig telt el hét év, és HAJDÚ MIHÁLY újabb nagyszabású munkát tett le az asztalra. Hiányt pótló könyv ez, hiszen a környezetünkben élő népek közül már többen is jelentettek meg családnemekkel foglalkozó köteteket. Igaz, ezek a művek sokkal szűkszavúbbak, mint a most megjelent kézikönyv. Természetesen nekünk is van családnévszótárunk bőséges anyaggal. KÁZMÉR MIKLÓS könyvében azonban „csak” magyar családnemeket találunk, ráadásul az évszám szerinti felsorolásokon kívül kevés tér maradt a névadás indítékának magyarázatára. Az itt ismertetendő kötet címéül viszont nem véletlenül adta a szerző az *enciklopédia* szót. Valóban: jól megalkotott enciklopédia ez a munka, és nem egyszerű szótár. Bevezetésében mottóként BENKŐ LORÁNDOT idézi: „a névmagyarázatok egy része mindig rejt magában bizonytalanságot.” Ez igaz is; HAJDÚ MIHÁLY azonban minden igyekezetével azon volt, hogy a bizonytalanságok számát csökkentse. És ez – azt hiszem – sikerült is neki. A megmaradó bizonytalanságokról nem ő tehet.

2007. január elsején a Magyar Köztársaság lakossága 10 162 610 fő volt. A szerző azokat a családnemeket elemzi, amelyeket ezen vagy annál többen viselnek; szám szerint 1230-at (ha az ejtésbeli alakváltozatokat is számítjuk, akkor persze jóval többet). Ez a szám kicsinek tűnik ugyan, de vegyük figyelembe azt a tényt, hogy kevés híján az ország lakosságának kétharmada (pontosan: 65,82%-a) viseli ezt az 1230 családnemet. Természetes, hogy a fentmaradó egyharmad jóval több nevet tartalmaz; ezek feldolgozása későbbi

feladat lesz. Ám ne szaladjunk az események elébe! Az itt lévő nevek zömmel magyar névadással keletkeztek, a maradék 5,61%-ra pedig a német, szláv és román névadás jellemző.

HAJDÚ MIHÁLY előbb röviden elemzi a családnevek típusait, és kitér a családnév-változtatásokra is. A névcikkek felépítését pár oldalban ismerteti: címnév, a név típusa, változata, eredete, elterjedtsége, esetleges kettős változatai, névváltoztatás. A könyv nagyobb részét (27–515) a szótári, pontosabban: az enciklopédikus rész teszi ki. Az 1230 név vizsgálata nagy felkészültséget, munkát igényelt. Szerencsére olyan szerző vállalkozott a feladat elvégzésére, aki minden kritériumnak megfelelt, és viszonylag rövid idő alatt letette az asztalra ezt a mindenki számára világos és érthető kötetet. Más szavakkal: nemcsak a nyelvész szakemberek tanulhatnak belőle, hanem hasznos ismeretekre tehetnek szert a névtudomány iránt érdeklődők is.

2. A nevek betűrendben következnek. Az első alcím a típusra vonatkozik: itt találjuk a névadás indítékát vagy indítékait, hiszen esetlegesen több indíték is elképzelhető. Ezek többfélék lehetnek: 1. Apanévi családnevek. Egyes nevek világi (*Csák, Farsang*), mások keresztény eredetűek (*Antal, Fülöp*); ezeket birtokjellel vagy képzővel is elláthatták (*Balassi, Györfi, Pető*). 2. Nagy csoportot képeznek a helynévi eredetű családnevek. Ezek kisebb része képző nélküli (*Mező, Vég*), a nagyobbik rész *-i* képzős tájnév (*Somogyi, Szalai*), illetve helységnév (*Pozsonyi, Temesvári*). 3. Népre (*Oláh, Tóth*), népcsoportra (*Kun, Székely*) utaló családnevek. 4. Társadalmi helyzetre (*Nemes, Szabados*), tisztségre (*Bíró, Kenéz*), rangra utaló családnevek (*Dékán, Kapitány*). 5. Foglalkozásra utaló családnevek. Ezek lehetnek ún. ösfoglalkozások (*Halász, Méhes*), továbbá állattenyésztéssel (*Juhász, Nyíró*), növénytermesztéssel (*Arató, Szántó*), céhes mesterséggel (*Kovács, Szabó*), katonaelettel (*Katona, Zsoldos*) és egyéb tényezőkkel kapcsolatos (*Pálinkás, Sütő*) családnevek. Természetesen ide tartoznak a metonímiával kifejezett nevek is (*Guba, Kasza*). 6. Valahová való tartozásra utaló családnevek (*Király, Pap*). 7. Külső tulajdonságokra utaló családnevek (*Csorba, Sánta*), metaforával kifejezett tulajdonságok (*Holló, Szarka*). 8. Belső tulajdonságokra utaló családnevek (*Csendes, Jó*); itt is vannak metaforikusak (*Bagoly, Kakas*).

Sorrendben a második a név változatainak bemutatása. Ezek lehetnek helyesírásiak; az egyszerűnek látszó *Tóth* névnek például a következő változatai lehetnek: *Tót, Tóth, Thót, Tot, Totth, Thot* (ez azért jóval kevesebb, mint amit a 16. századi dézsmajegyzékekben találunk). Ezek más és más kor helyesírását őrizték meg. Előfordulhat anyakönyvi hibából történő változat is. (Ismerek olyan testvérpárt, akik közül az egyiknek az igazolványában a *Pál*, a másikéban a *Páll* családnév áll; ez utóbbi az elírás.) A másik részük ejtésbeli változat: a *Bodó* névnek van például *Badó* és *Budó* alakja is. Nyelvjárási jelenségekre is felfigyelhetünk: *Bagoly* > *Bagu*, *Bodnár* > *Bonnár*, *Szebeni* > *Szebenyi* stb.

Az eredetet tárgyaló rész teszi ki a szócikkek nagyobb részét. Igen pontos, precíz elemzéseket olvashatunk. A szerző elmegy a legősibb formákig, ezekből vezeti le a mai alakokat. Közben nemcsak nyelvészeti fejtegetéseket olvashatunk, hanem történelmi, művelődéstörténeti adalékokkal is gazdagabbak lehetünk, nemcsak a magyar, hanem a német, szláv, román eredetű nevek kapcsán is. A *Ficsor* nevet általában románnak szokták nevezni. Ám HAJDÚ MIHÁLY új etimológiája szerint ez a *fi* szónak *-cs* + *-r* képzős változata, vagy a *fintorog* ige **fit-* ~ **fint-* ~ *fity-* ~ **fics-* alapszavának *-r* főnévképzős alakja, így a jelentése 'torz, elferdült (orrú)' lehetett. Mindezeket alátámasztja azzal is,

hogy 1202-ben volt egy *Fichur* személynevünk is. A román *ficsur* 'fiatal legény' szó 1570-től adathozható, bár a későbbiek folyamán 'vámolóedény; saru, kis csizma; hajóvontató' jelentése is kialakult. Ez legfeljebb csak néhány névviselőre vonatkozhatott, miként a szerző igen helyesen rámutat. Ezek után néhány névhez szeretnék kiegészítéseket fűzni. *Balogh*: az igazán kimerítő elemzéshez csak annyi tennék hozzá, hogy jelentései lehetnek még: 'akinek hiányzik a jobb keze', illetve 'másságot mutató személy', mivel elég nagy számban viselik cigányok is. – *Dankó*: nemcsak magyar lehet. Északkeleten a ruszinok között is gyakori név, és a szlovákban sem ritka. – *Ésik*: az igaz, hogy az esetek többségében az *Érsek* alakváltozata. Ám Beregben a ruszin *яшук*, nyelvjárásban *еуук* 'fiók' szó jöhet inkább számításba. Tehát indítékként a foglalkozás is számításba veendő. – *Hornják*: a szlovákban van 'felvégesi' jelentése is, a ruszinban pedig kizárólag 'bányász'-t jelent. Így a névadás típusa kiegészül a foglalkozással is. – *Kosik*: lehet ruszin és szlovák eredetű is: *košik* 'kis kas', így foglalkozásra utal. – *Kozák*: a történelmi Bereg megyében is gyakori. Ez arra int, hogy még más indítékai is lehetnek a névadásnak: szlovák *koza* 'kecske' + *-ák* képző, de a *kozák* szó jelenthet a szlovákban 'édes tinóru gombá'-t is. – *Leskó*: nemcsak a délszlávban van meg a *Leš* (< *Alekszander, Alekszej*) + *-ko*, hanem a ruszinban is. A szlovákban viszont népnévi eredetű: *lech* (*leš-*) 'lengyel' + *-ko*. – *Lezsák*: levezethető éppen a *Slezsák*-ból is, de valószínűbb a szlovák *ležák* 'lusta, henyélő, semmirekellő' név átvétele (KNEIÉZSA ISTVÁN: A magyar nyelv szláv jövevény-szavai. Budapest, 1974: 316), esetleg szóba jöhet a szónak 'ugartyúk' jelentése is. Így a névnek több indítéka lehet. – *Mándi*: csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy a névviselők száma (1000) jóval nagyobb, mint Mánd jelenlegi lakossága (277). Én is meggyőződtem róla, hogy Északkelet-Magyarországon eléggé elterjedt név. – *Rusznják*: a *rusz* szóval – és ennek képzett alakjaival, mint a *Rusznák, Ruszó* (ezek szerepelnek a könyvben) – a ruszinok is nevezik magukat. A *Rusznák* név ruszin, ukrán eredetű, minden mellékiz nélkül, a *Rusznják* pedig szlovák, lenéző jelleggel. Formailag csak a képző alakjában (*-ák*, illetve *-ják*) van eltérés. – *Pápai*: az tökéletesen igaz, hogy az esetek túlnyomó többségében helynévi eredetű. A szlovákban van egy *papaj* 'nagyevő' szó. A Nyíregyházára települt szlovák telepések között volt több *Papaj* nevezetű. Ezek aztán a *Pápai* nevet vették fel. Így már helynévi eredetű és nem tulajdonságra utal. – *Popovics*: A történelmi Bereg megyében a leggyakoribb nem magyar név. Gyakoriságáról Máramaros ruszinok lakta helységeiben is meggyőződtem. Ruszin eredetű. – *Skultéti*: miként a szerző is megjegyzi, bizonytalan eredetű név, de azért két megfejtéssel is próbálkozik. A magyarországi latinban a *scultetus* 'falusi bíró' jelentésben élt BARTAL Glossariuma szerint. E szónak az egyes szám birtokos esete a *Skultéti*, amely patronimikumot fejez ki (mint pl. a *Fábri, Literáti* stb.). Az már megint más kérdés, hogy a latinba honnan került. – *Szanyi*: nemcsak nyugaton, hanem északkeleten is gyakori név. A történelmi Bereg megye húsz helységében fordul elő. Az 5600 lélekszámú Nagydobronyban a lakosság 20%-a hallgat a *Szanyi* névre. Ennek a névnek nemcsak a Sopron megyei *Szany* község lehet a névadója, hiszen az Beregtől meglehetősen távol van. Így számításba kell venni az egyházi *Szaniszló* név *Szanyi* becéző formáját is, legalábbis északkeleten.

A névcikk következő egysége a név elterjedtsége. Itt a szerző a magyar nyelvterület egészét vagy valamely részét jelöli meg: „elterjedt az egész magyar nyelvterületen”, „az Alföldön”, „a Duna-Tisza közén”, „a keleti nyelvterületen” stb.

Kettős nevek ritkán fordulnak elő, csak egyes nevek kapcsán említi ezeket a szerző, pl. *Molnár-Farkas, Molnár-Tóth, Molnár-Gábor*, és megtudhatjuk a névviselők számát is.

A névváltoztatás kapcsán megtudhatjuk, hogy mely neveket változtattak másikra, általában magyar névre. A szerzőnek meg volt kötve a keze, mert csak a „Századunk névváltoztatásai” című könyvet használhatta, de ez csupán az 1893 előtti névváltoztatásokat közölte. Sajnálattal jegyezte meg, hogy a 20. századi névváltoztatásokra csak szórványos adatok álltak rendelkezésére. Néhány esetben természetesen igen ügyesen valószínűsítette, hogy az illető név névváltoztatás eredménye, azaz mesterségesen jött létre, például *Budaházi*, *Havasi*, *Rózsavölgyi* stb. Ám ide vehetjük a *Koltói* vagy a *Rozsnyói* névvariánsokat is, melyek a nyelvtörténetileg helyes *Koltai*, illetve *Rozsnyai* nevek helyett állnak.

3. A kötet bibliográfiája két részből áll: 1. Családnévi és keresztnévi szótárak, lexikonok. Bőséges anyagot tartalmaz, így nem véletlen, hogy a szerző több oldalról is meg tudja közelíteni a valós névadási indítékokat. 2. Források a családnevek magyarázatának és elterjedésének vizsgálatához: ez a rész aligha kíván kommentárt. Bár nekem az az érzésem, hogy HAJDÚ MIHÁLY ennél jóval több tanulmányt is felhasznált vizsgálódásakor.

A könyv végén „Függelék” is található. Itt felsorolásszerűen, alfabetikusan a névadás indítéka szerint következnek előbb a magyar, majd a más nyelvi nevek, sőt a két vagy több nyelvből egyaránt levezethető nevek is. Majd „A családnevek gyakoriság szerint” című részt tekinthetjük át (bár a bevezetőben a szerző már foglalkozott velük), végül a kötetet a „Névmutató” zárja. A gyakorisági lista szerint a Magyar Köztársaságban 2007-ben az alábbi tíz név volt a leggyakoribb: *Nagy*, *Kovács*, *Tóth*, *Szabó*, *Horváth*, *Kiss*, *Varga*, *Molnár*, *Németh*, *Balogh*. A történelmi Bereg megyében a következő a sorrend: *Tóth*, *Kovács*, *Nagy*, *Szabó*, *Orosz*, *Molnár*, *Kiss*, *Papp*, *Balogh*, *Horváth*. Azaz 8-8 név egyezik. Nézzünk azért eltéréseket is! Az enciklopédiában a *Sütő* közepesen szerepel, a *Kósa* valamivel gyakoribb, a *Popovics* ritkább, míg Beregben a gyakori nevek közé tartoznak. Vagy: az itt nem szereplő *Baraté*, *Barkaszi*, *Ködöböcz* nevek egész Beregben gyakoriak.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy kiváló tudású szerző gondos alapossgal megszerkesztett, nagyszerű munkáját tarthatjuk a kezünkben. Hajdú Mihály joggal mondhatja el: „Exegi monumentum aere perennius.” A kötetet csak ajánlani tudjuk mindazoknak, akiket a családnévkutatás érdekel.

MIZSER LAJOS

RÉGI MAGYAR CSALÁDNEVEK NÉVVÉGMUTATÓ SZÓTÁRA XIV–XVII. SZÁZAD¹

Szerkesztette: FARKAS TAMÁS – F. LÁNCZ ÉVA ANNA
ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet –
Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009. 192 lap

1. A Névtani Értesítő előző, 31. számában (255–7) épp az ismertető szótár szerkesztője írt recenziót egy hasonló típusú szótárról, mégpedig HAJDÚ MIHÁLYnak az 1913. évi helységnévtárhoz készített a tergojáról. Most pedig a magyar tulajdonnevek

¹ A szótár interneten is elérhető a következő oldalon: <http://mek.oszk.hu/08900/08923/08923.pdf>.